

dy“ pro odsouzené členy skupiny The Plastic People of the Universe (s. 307) byly jen relativní – nejdelší z nich byl osmnáctiměsíční. Záměrně různorodý výběr problematických tvrzení ukazuje jediné: neschopnost skutečné syntézy, která by měla být nejen vyčerpávající v širších souvislostech, ale rovněž přesná v detailech, protože jinak ztrácí hlavní přidanou hodnotu nad dávno i aktuálně publikovanými, pramenně podloženými dílčími analýzami.

Třebaže oceňuji průkopnický charakter *Konce nadějí a nových očekávání* na poli syntetického zpracování dosud živých sociálních dějin české (resp. československé) společnosti i čtenářsky vstřícný posun ve způsobu prezentace, který autorka učinila ve srovnání se svojí poslední knihou, musím konstatovat, že očekávané cíle se jí naplnit nepodařilo. Kniha je souborem dílčích poznatků známých z existující literatury, aniž by byla využita v dostatečné šíři, jejich syntéza je sporná a především interpretačně velice jednostranná. Odborníci od těchto problémů sice mohou snadno abstrahovat, v knize však nenajdou nic nového, v případě laických čtenářů se naproti tomu obávám, že takovýto přístup nadělá mnohem víc škody než užítku – v neposlední řadě i pro možnost snadného politického zneužití.

Zdeněk R. Nešpor

Raymond Boudon: *Bída relativismu*

Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2011, 262 s.

Zatímco sedmdesátá a osmdesátá léta minulého století se nesla ve znamení pronikání relativistických myšlenek takřka do všech oblastí sociálních věd, léta devadesátá zaznamenala rovněž vzednutí velké vlny odporu proti relativismu (vzpomeňme alespoň na tzv. „Sokalovu aféru“ a vznik tzv. „vědeckých válek“); a konflikt mezi oběma tábory přetrvává dodnes. Ač-

koli teoretické práce zabývající se relativismem – ať už z pozice jeho stoupců či jeho kritiků – zaujmají v posledních desetiletích významný podíl odborných titulů publikovaných v zahraničí, český knižní trh byl dosud na práce tohoto druhu poněkud skoupý, a to jak na původní monografie, tak na překlady zahraničních děl. Se záměrem alespoň z části vyplnit tuto mezeru vydalo Sociologické nakladatelství koncem minulého roku překlad práce *Bída relativismu* od uznávaného, byť do českého jazyka dříve nepřeloženého francouzského sociologa Raymonda Boudona (*1934). Kniha, původně vydaná v anglickém jazyce roku 2005, vyšla ve vynikajícím překladu Iva Možného, a jak napovídá její název, nakladatelství zvolilo titul reprezentující kritický postoj vůči relativismu. Na titul, který bude teoreticky obhajovat relativistické myšlenky, si tedy český čtenář bude muset prozatím počkat.

Jak píše Boudon v úvodu knihy, který následuje po krátké předmluvě britského sociologa Bryana S. Turnera, k napsání kritického pojednání o relativismu jej vedlo množství pohnutek, z nichž tou hlavní je skutečnost, že relativismus je v současných sociálních vědách přijímán nikoli jako jedna z možných teoretických pozic, ale *a priori* jako jediná správná pozice. Jako takový podle jeho názoru představuje pro společenskou vědu spíše „článek víry“, „ideologii“ či „sekulární náboženství“ než metodologický postoj, k němuž by vedly vpravdě racionální důvody. Snaha ukázat, že ve skutečnosti neexistuje žádný opravdový důvod, proč by relativistická doktrína měla v rámci sociálních věd zaujímat dominantní postavení, neboť pro ni nehovoří racionální argumenty, ani empirická zkušenost, je pak jedním z hlavních motivů celé Boudonovy knihy.

Důvodů k odmítnutí relativismu ovšem autor nalézá mnohem více. Patří mezi ně skutečnost, že relativismus brání sociálním vědcům zaujmout *kritickou* pozici vůči zkoumaným jevům. Jelikož relati-

vistická perspektiva, jak ji Boudon v průběhu knihy chápe, implikuje stanovisko, že veškeré myšlení a jednání lze v patřičném kontextu pokládat za smysluplné a legitimní, nelze pak podle jeho názoru z principu rozlišovat mezi *objektivně* „lepší“ myšlením a jednáním a *objektivně* „horším“. Od relativismu, podle kterého je tedy všechno „stejně dobré“, je pak podle Boudona již jen krůček k nihilismu, a lze jej tak mimo jiné pokládat za hlavní intelektuální zdroj „morálního pesimismu“ a „depresivních pocitů“, jež autor spatřuje v současné západní společnosti. Záměrem Boudonovy knihy je proto nejen zpochybnit platnost relativistických tezí, ale také předložit teoretickou alternativu, která by sociální vědy vyvedla ven ze slepé uličky, do které podle jeho názoru relativismus vede.

Boudonova ostrá kritika hned v úvodu knihy okamžitě vyvolává otázku, jak je možné, že relativismus v posledních desetiletích zaujímá v oblasti společenských věd dominantní postavení, je-li skutečně tak nepodloženým a v posledku i neefektivním nástrojem sociologické analýzy. Na tuto otázku se autor snaží podat odpověď již v kapitole první a věnuje se jí rovněž i v závěrečné, šesté kapitole. Podle Boudona lze intelektuální kořeny relativismu nalézt v myšlenkách řady klasických autorů, mezi něž patří zejména M. de Montaigne, D. Hume a M. Weber, z pozdějších autorů pak T. S. Kuhn. Není tomu však tak, že by rozšíření relativismu v sociálních vědách spadalo na bedra uvedených myslitelů – jejich myšlenky pokládá Boudon za přínosné a vzdálené relativistickým tezím. Relativismus je podle jeho názoru nutno pokládat za důsledek chybného uchopení myšlenek těchto autorů anebo, jak uvádí, za důsledek „hyperbolizace“ jejich myšlenek. Kupříkladu Humova teze, která říká, že z deskriptivních výroků nelze logicky odvodit výrok normativní, byla podle Boudona sociology interpretována tak, že nelze podat *žádný* objektivně platný normativní výrok; Kuhnovo tvrzení, že na vědeckém

výzkumu se podílejí také iracionální faktory, bylo vyloženo tak, že na vědeckém výzkumu se podílejí *pouze* iracionální faktory; a Weberovy metafory „polyteismu hodnot“ a „sváru božstev“ byly zase interpretovány tak, že *žádné* hodnoty nejsou objektivně lepší než jiné. Veškeré tyto výklady jsou podle Boudona zavádějící a, jak tvrdí, do jisté míry je lze považovat za důsledek příklonu sociálních věd k naturalismu a kauzalizmu, který je projevem jejich snahy stát se „skutečnými“ vědami ve smyslu věd přírodních. Relativistické myšlenky se nicméně přesto postupně prosadily a podle autora není náhodou, že tomu bylo právě v poslední třetině minulého století, neboť společenský a politický vývoj v této době – postupující globalizace a multikulturalismus – k tomu poskytl ideální podmínky. K rozšíření relativismu tudíž podle Boudona nevedly skutečně racionální důvody; prosadil se zkrátka proto, že jeho myšlenky začaly být pro sociální vědy užitečné.

Podrobnější kritické analýze relativismu na konkrétních případech a problémech se pak autor věnuje v následujících kapitolách. Mezi pojednávaná témata patří zejména nejružnější aspekty hodnotového relativismu, které se autor snaží vyvrátit, či idea morálního pokroku, již se autor naopak snaží obhájit před relativistickými argumenty. Boudon se ve své knize nevyhýbá ani oblasti sociologie umění, když v páté, nejrozsáhlejší kapitole obhajuje objektivitu uměleckých hodnot před relativistickým názorem, že i umělecké hodnoty jsou podmíněny sociokulturním kontextem. Všechny kapitoly spojuje autorovo úsilí o názornou ilustraci toho, že lze nalézt řadu jevů, které jsou v rozporu s relativistickými názory. Boudon se kupříkladu táže, jak je možné, že krádež je po celém světě pokládána za špatnou nebo že určitá umělecká díla jsou schopna oslovit lidi napříč prostorem i časem. Tyto a mnohé jiné skutečnosti relativismus podle jeho názoru není schopen vysvětlit, a je proto třeba se

poohlédnout po nějaké jiné teoretické alternativě.

Takovou teoretickou alternativu by podle Boudona mohla představovat jím navrhovaná „kognitivní teorie“, jejíž principy v průběhu jednotlivých kapitol představuje, stejně jako její výhody oproti teoriím relativistickým. Základní východisko předkládané kognitivní teorie lze stručně charakterizovat tak, že myšlení a jednání sociálních aktérů je z jejího pohledu chápáno jako výsledek „dobrých důvodů“, a nikoli jako výsledek působení sociálních, kulturních či psychologických příčin. Také proto je tato teorie na některých místech v knize označována rovněž jako teorie „racionalistická“ či „neoracionalistická“. Boudon teorii zakládá na svém výkladu myšlenek sociologických klasiků É. Durkheima, M. Webera, A. de Tocquevilla a G. Simmela a na místo jejího výchozího principu klade weberovskou ideu „prostupující racionality“ a mechanismus „racionální selekce idejí“. Podle Boudona je potřeba opustit naturalistické pojetí člověka jako pouhého pasivního objektu působení vnějších příčin a začít člověka opět vnímat jako bytost, která má pro svoje myšlení a jednání racionální důvody, jež nepotřebují žádné další (kauzální) vysvětlení. Jak sám uvádí, bylo by chybou si myslet, „že demokracie si cením pouze díky své socializaci: prostě proto, že mne učili ve škole i doma, že demokracie je lepší systém vlády než jakýkoli jiný“ (s. 19); demokracie si podle jeho teorie ceníme z toho důvodu, že je to zkrátka objektivně nejlepší společenské uspořádání, kterého zatím bylo dosaženo, a neexistují žádné rozumné důvody, proč bychom měli požadovat její nahrazení uspořádáním jiným. Sociokulturní kontext tedy podle kognitivní teorie nemá kauzální působnost, nýbrž pouze stanovuje to, co Boudon označuje jako „parametry“ myšlení a jednání sociálních aktérů; nedeterminuje, co si lidé myslí a jak jednájí, ale pouze klade jakési omezení toho, co v daném kontextu může být pokládáno za racionální. Takto lze podle

Boudona vysvětlit například skutečnost, že ačkoli v celé Evropě již byl zrušen trest smrti, ve Spojených státech dosud zrušen nebyl; podle jeho názoru je tomu proto, že ve Spojených státech dosud „vítězí *historické síly* a maří proces racionalizace, který vedl k zrušení trestu smrti v Evropě“ (s. 127).

Boudonova kognitivní teorie představuje na první pohled nepochybně zajímavou a smysluplnou alternativu k teoriím relativistickým, zejména ve světle příkladů, které Boudon volí, když se snaží ukázat její přednosti oproti kritizovanému relativismu. Jeho výklad však zahrnuje také řadu nedostatků, na které je třeba brát při čtení knihy zřetel.

První problém se týká autorova používání samotného pojmu „relativismus“. Relativismus v oné postmodernistické podobě, v jaké jej Boudon ve své knize představuje, je opravdu v mnoha ohledech problematický a s jeho kritikou nepochybně nelze než souhlasit. Pro mnohé čtenáře však může být předložená kritika relativismu poněkud zavádějící, neboť Boudon ztotožňuje postmodernistickou verzi relativismu s relativismem jako takovým. To pak může vyvolávat dojem, že veškeré výzkumné programy, které se hlásí k relativismu – a zvláště to platí pro výzkumné programy v rámci sociologie vědeckého poznání (nebo „nové sociologie vědy“, jak ji nazývá Boudon) – reprezentují tuto jeho podobu, což ovšem není pravda. Kupříkladu celá britská relativistická škola, která představuje hlavní proud sociologie vědeckého poznání, ať už máme na mysli edinburský „silný program“ (D. Bloor, B. Barnes) nebo bathský „empirický program relativismu“ (H. Collins, T. Pinch), se vůči uvedené formě relativismu ostře vymezuje a zastává pozici tzv. „metodologického relativismu“, který k oněm absurdním důsledkům, jež Boudon na relativismu kritizuje, nikterak nedospívá. Bohužel, hovoří-li Boudon o „nové sociologii vědy“, neuvádí žádná jména ani konkrétní díla (jedinou výjimkou je stručná zmínka o představiteli fran-

couzské školy tohoto směru B. Latourovi), necituje pasáže z žádných děl a o celé britské relativistické škole se ani slovem nezmiňuje, takže ve výsledku není zcela jasné, o jaké zdroje svoji kritiku „nové sociologie vědy“ opírá. Totéž pak platí i pro jeho tvrzení, že „dnes už dokonce ani ve Francii skoro nikdo, s výjimkou několika sociologů vědy samých, ‚novou sociologii vědy‘ a její relativistické postoje nebere vážně“ (s. 41). Takové prohlášení je více než zavádějící a domnívám se, že vyjadřuje spíše autorovo přání než popis aktuálního stavu dynamicky se rozvíjejícího oboru, jehož výsledky začínají v posledních letech uznávat již i samotní vědci.

Další problematický aspekt lze spatřovat v samotných základních východiscích Boudonovy kognitivní teorie, tedy v předpokladu prostupující racionalizace a mechanismu racionální selekce idejí. Pakliže relativismus podle Boudona stojí na vratkých základech a nehovoří pro něj pozorovatelná fakta, není zcela jasné, zda si Boudonova teorie v těchto ohledech vede o něco lépe. Boudon předpokládá, že člověk v principu jedná na bázi racionálních důvodů a že dějiny mají charakter postupné racionalizace, již brání v jejím uskutečňování pouze historické síly. Tuto teorii nelze vyvrátit – sama stojí, stejně jako relativismus, na metafyzických základech – a Boudon nalézá v dějinách celou řadu skutečností, které podle jeho názoru jednoznačně hovoří v její prospěch. Jestliže ovšem Boudon nahlíží dějiny idejí již z perspektivy této své teorie, není potom divu, že se mu v nich daří nalézt celou řadu dokladů její platnosti – ostatně takto bychom v dějinách idejí nepochybně našli argumenty na podporu celé řady teorií, včetně relativismu. Za těchto okolností pak nevidím objektivní důvod, proč by měl sociolog dát přednost Boudonově alternativě před relativistickými teoriemi, které si tím, že vycházejí z naturalistické perspektivy, navíc zachovávají vědeckou neutralitu, a představují tudíž alespoň z metodologického hlediska nepo-

chybně spolehlivější alternativu. Kromě toho se nedomnívám, že by Boudonem navrhovaná metoda vysvětlení „dobrymi důvody“ byla analyticky přínosnější než metoda kauzální – vysvětlení zrušení trestu smrti v Evropě tím, že k tomu zkrátka vedly racionální důvody, lze podle mého názoru sotva pokládat za uspokojivé. Skutečné vysvětlení podle mne spočívá až v odpovědi na otázku, *proč* bylo zrušení trestu za daných okolností pokládáno za racionální.

Abychom tuto vágnost kognitivní teorie mohli nahlédnout ještě o něco lépe, považme jeden z příkladů, na němž Boudon názorně ukazuje aplikaci své racionální metody vysvětlení. Boudon připomíná událost z roku 1995, kdy byla dvojice francouzských lékařů odsouzena k vězení za to, že podáním transfuze nakazila pacienta virem HIV. Lékaři z celého světa včetně třiceti nositelů Nobelových cen následně sepsali hromadnou petici za jejich omilostnění, ve které upozorňovali na to, že rozhodnutí soudu bylo nespravedlivé, neboť „oni dva lékaři byli jen dva z mnoha dalších lidí, kteří byli všichni odpovědní za distribuci kontaminované krve“ (s. 162). Veřejnost nicméně pro odsouzené lékaře nadále požadovala trest, vláda petici nepodpořila a prezident lékařům milost neudělil. Proč byla petice nakonec zamítnuta? Boudon odpovídá, že „kolektivní odmítnutí (petice) nebylo (...) založeno ani na prospěchu, jenž by z toho někomu plynul (jaký prospěch? komu?), ani na averzi k odsouzeným lékařům. Petice byla odmítnuta proto, že se opírala o důvod, vycházející z principu neslučitelného se samou existencí systému spravedlnosti“ (s. 163). Samozřejmě nemůžeme prokázat, že by Boudonovo vysvětlení bylo mylné, nicméně skutečně pochybuji, že by veřejnost, vládu i prezidenta k odmítavému stanovisku vedl důvod, který Boudon uvádí. I kdyby veřejnost požadovala potrestání lékařů na bázi jakéhosi racionálního smyslu pro spravedlnost, stále chybí odpověď na otázku, *proč* pokládala právě takové rozhodnutí za spravedlivé; a co se týče

zamítavého stanoviska vlády a prezidenta, není přeci jen smysluplnějším vysvětlením, než je pouhý odkaz k „rozumným důvodům“, že hlavní příčinou konečného odmítnutí petice byl právě zájem převážně větší veřejnosti na potrestání lékařů?

I přes tyto a další nedostatky nicméně lze Boudonovu knihu zcela určitě pokládat za cenný titul pro český sociologický diskurs, který bezpochyby má potenciál rozproudit diskusi na téma relativismu a jeho možných alternativ. Tento potenciál ovšem zejména spatřuji nikoli v autorově kritice problematických aspektů relativismu (ostatně ty jsou velmi dobře známy), ale spíše v jeho snaze o rozpracování alternativní teorie – přesněji v tom, že se na jím předkládané kognitivní teorii názorně ukazuje, jakým nesnázím je vystaveno právě úsilí o nalezení alternativní „nerelativistické“ teorie, která by přitom představovala opravdový krok vpřed, a nikoli pouze návrat zpět před relativismus. Obávám se, že Boudonova teorie takový krok vpřed nepředstavuje. Zcela určitě ale nabízí k přemýšlení řadu podnětů, které by k nalezení takové alternativy – pakliže ji pokládáme za potřebnou – mohly dopomoci.

Libor Benda

Jan Eichler: *Bezpečnostní a strategická kultura USA, EU a ČR*

Praha, Karolinum 2011, 216 s.

Jan Eichler se dlouhodobě zabývá bezpečnostní a vojenskou problematikou. Jeho kniha *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace* byla recenzována i v *Sociologickém časopise* (46 (2), 2010: 327–330). Loni vydal publikaci *Bezpečnostní a strategická kultura USA, EU a ČR*, která se zabývá bezpečností především jako sociologickým jevem. Bezpečnost považuje z axiologického hlediska za nejvyšší lidskou hodnotu. V popředí jeho pozornosti jsou humanitní stránky vedení ozbrojených konfliktů. Pro sociology a po-

litology může být přínosným autorův přístup, který se zabývá tím, jak je problematika bezpečnosti a zejména bezpečnostních hrozeb reflektována ve vnitropolitickém i zahraničněpolitickém rozhodování aktérů a jak se odráží ve strukturách a procesech mezinárodní politiky.

Tím, že se Eichler věnuje bezpečnostní kultuře USA, EU a ČR, nabízí zároveň srovnání tří studií vývoje bezpečnostní a strategické kultury těchto subjektů v právě uplynulém desetiletí, tedy v letech 2000–2010, i když u každého z nich jsou připomínány i historické faktory a jejich vliv na zkoumaný případ toho kterého státu či mezinárodní organizace. V příští publikaci se chce věnovat bezpečnostní kultuře v Ruské federace, Číně, Indii a v Latinské Americe (zejména v Brazílii) a v NATO a OBSE.

Eichlerova monografie chce odpovědět na tři otázky: 1) Jaké jsou historické a politické faktory bezpečnostní a strategické kultury uvedených aktérů, 2) čím se vyznačují jejich klíčové doktrinární dokumenty schválené v posledním desetiletí a 3) jaký byl dopad jejich bezpečnostní a strategické kultury na vývoj globálních mezinárodních bezpečnostních vztahů na počátku 21. století. Ctižádostí autora je přinést něco více než jen chronologický popis událostí, chce odhalit základní souvislosti vývoje bezpečnostní a strategické kultury konkrétního aktéra a dospět ke kontextuálnímu porozumění zkoumané problematice.

Autor vychází z premisy, že v ontologii sociálních věd se rozlišují dvě základní dělicí linie. První vede mezi holismem a individualismem, druhá mezi materialismem a idealismem. Autor se přiklání k holistické teorii, v níž chování, zájmy a identita zkoumaných aktérů jsou ovlivněny, či dokonce konstituovány strukturou, což podle něho z geopolitického hlediska znamená, že bezpečnostní a strategická kultura USA byla rozhodujícím způsobem ovlivněna tím, že byly na počátku nového tisíciletí jedinou komplexní supervelmocí.